

Justitieutskottets betänkande

1984/85: 6

om utredning av brott av barn under 15 år (prop. 1983/84: 187 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1983/84: 187 har regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta av lagrådet granskade förslag till

1. lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,

2. lag om ändring i rättegångsbalken,

3. lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till vad som anförs i det följande under rubriken Utskottet på s. 7.

I samband med propositionen behandlar utskottet *dels* de under den allmänna motionstiden 1984 väckta motionerna 1983/84: 954 av Karin Ahrlund (fp) och Hans Petersson i Röstånga (fp), 1983/84: 1152 av Sonja Rembo (m) och Görel Bohlin (m), 1983/84: 1351 av Gunilla André m. fl. (c) (yrkandena 7 och 8), *dels* de med anledning av propositionen väckta motionerna 1983/84: 2974 av Hans Petersson i Röstånga m. fl. (fp) och 1983/84: 2975 av Lars Werner m. fl. (vpk). Motionsyrkandena redovisas på s. 6.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

dels att nuvarande 13 och 14 §§ skall betecknas 19 §,

dels att den nya 19 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas sex nya paragrafer, 13–18 §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

13 §

Kan ett barn misstänkas för att före femton års ålder ha begått ett brott får utredning rörande brottet inledas

1. om en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser med avseende på barnet,

2. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som har åtkommit genom brottet, eller

4. om det annars är av särskild vikt att en utredning äger rum.

Har barnet inte fyllt tolv år får utredning inledas endast om det finns synnerliga skäl.

Barnets vårdnadshavare och socialnämnden skall omedelbart underrättas om att en utredning har inletts. Underrättelse till vårdnadshavaren får dock underlåtas, om det finns särskilda skäl mot en underrättelse.

14 §

Bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. 3 §, 4 §, 6 - 12 §§, 13 § första stycket och andra stycket andra och tredje meningarna, 14 §, 17 §, 18 § andra stycket, 19 §, 21 § och 24 § rättegångsbalken skall i tillämpliga delar gälla beträffande sådan utredning som avses i 13 §.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 §

Under utredning som avses i 13 § skall, om hinder inte möter, företrädare för socialtjänsten närvara vid förhör med barnet.

Innan socialnämnden har yttrat sig angående betydelsen av en utredning enligt 13 § första stycket 1, får utredningen inte omfatta annan åtgärd än förhör med barnet. Om brottsmisstanken kvarstår efter förhöret, skall protokoll över detta omgående sändas till socialnämnden.

16 §

Har ett barn före femton års ålder begått ett brott på vilket fängelse skulle ha kunnat följa och anträffas barnet på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen, får barnet gripas av envar. Om en enskild person har gripit barnet, skall barnet skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Polismyndigheten eller åklagaren skall omedelbart besluta om barnet skall frigges eller hållas kvar för förhör.

17 §

Är ett barn misstänkt för att före femton års ålder ha begått ett brott får, om det finns särskilda skäl, beslag, husrannsakan och kroppsvissitation enligt bestämmelserna i 27 och 28 kap. rättegångsbalken företas mot barnet. Vad som i 27 kap. 7 och 8 §§ sägs om åtal och om verkan av att åtal inte väcks skall i stället avse bevistalan och talan om förverkande samt verkan av att sådan talan inte väcks. Tvångsmedel som avses i 24 - 26 kap. rättegångsbalken får inte användas.

18 §

Har en utredning inletts med stöd av 13 § första stycket 1, skall sedan utredningen har avslutats protokoll över denna så snart som möjligt sändas till socialnämnden.

*Nuvarande lydelse*13 §¹

Misstänkes någon hava begått brottslig gärning innan han fyllt 15 år må, efter framställning av socialnämnd eller länsstyrelse, åklagare, om det finnes påkallat ur allmän synpunkt, hos domstol begära prövning huruvida den misstänkte begått gärningen (bevistalan).

14 §

Om bevistalan skall vad som gäller beträffande allmänt åtal för brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år, äga motsvarande tillämpning. Vad i 24 och 25 kap. rättegångsbalken är stadgat skall dock icke gälla beträffande dylik talan. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall stanna å statsverket.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

2 Förslag till**Lag om ändring i rättegångsbalken**

Härigenom föreskrivs att 23 kap. 9 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

23 kap.

9 §

Ej vare någon, som icke är anhållen eller häktad, skyldig att kvarstanna för förhör längre än sex timmar. Finnes det vara av synnerlig vikt, att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, vare han dock skyldig att kvarstanna ytterligare sex timmar.

Föreslagen lydelse

19 §

Misstänks ett barn för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för barnet, begära prövning hos domstol huruvida barnet begått brottet (bevistalan).

Vid bevistalan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 17 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalken skall statsverket stå för.

Den som inte är anhållen eller häktad är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än sex timmar. Är det av synnerlig vikt, att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, är han skyldig att stanna kvar ytterligare sex timmar.

Den som är under femton år är inte skyldig att stanna kvar för förhör längre än tre timmar. Om det är av synnerlig vikt för utredningen, är den hörde skyldig att kvarstanna ytterligare tre timmar.

¹ Senaste lydelse 1981: 1286.

Nuvarande lydelse

Sedan förhöret avslutats eller tiden, då den hörde är skyldig att *kvarstanna*, utgått, *äga* han omedelbart avlägsna sig; utan synnerliga skäl *må ej fordras*, att han infinner sig till nytt förhör tidigare än tolv timmar därefter.

Föreslagen lydelse

Sedan förhöret avslutats eller tiden, då den hörde är skyldig att *stanna kvar*, utgått, *får* han omedelbart avlägsna sig. Utan synnerliga skäl *får det inte krävas* att han infinner sig till nytt förhör tidigare än tolv timmar därefter.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

3 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl. skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*17 §¹

Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på

1. den som har anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott,
2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt och
3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974: 203) om kriminalvård i anstalt.

Denna lag tillämpas inte på barn som gripits enligt 16 § lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

¹ Senaste lydelse 1980: 931.

Motionerna

I motion 1983/84: 954 av Karin Ahrlund (fp) och Hans Petersson i Röstånga (fp) yrkas att riksdagen hos regeringen hemställer om lagförslag rörande unga lagöverträdare i enlighet med vad som anförts i motionen.

I motion 1983/84: 1152 av Sonja Rembo (m) och Görel Bohlin (m) hemställs

1. att riksdagen beslutar anta det förslag till ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som framlagts i BRÅ:s PM 1982: 3 med följande lydelse:

15 §

Om ett barn misstänks ha begått ett brott innan barnet har fyllt femton år, får undersökning rörande brottet ske med tillämpning av bestämmelserna i 23 kap. rättegångsbalken

1. om undersökningen kan antas ha betydelse för socialnämnds handläggning av ärende rörande barnet,

2. om det behövs för att klarlägga huruvida någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,

3. om det behövs för att efterforska gods som åtkommit genom brottet, eller

4. om det annars är av särskild vikt att undersökningen äger rum.

Har barnet inte fyllt tolv år, får undersökning som avses i första stycket ske endast om det föreligger synnerliga skäl.

Bestämmelserna i 24 och 25 kap. rättegångsbalken får inte tillämpas beträffande sådan undersökning som avses i första stycket. Vad som föreskrivs i 24 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken skall dock i tillämpliga delar gälla beträffande en misstänkt som inte har fyllt femton år.

2. att riksdagen beslutar anta följande ändring i förundersökningskungörelsen (1947: 948):

15 §

Kan det antas att ett brott har begåtts av ett barn, som inte har fyllt femton år, får förhör hållas med barnet endast om förutsättningar för undersökning föreligger enligt 15 § lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Förhör som avses i första stycket får inte hållas utan särskilt medgivande av undersökningsledaren.

Vad som har sagts nu utgör inte hinder för att i annat fall till barnet rikta fråga som är absolut nödvändig för att utröna om barnet har begått gärningen.

I motion 1983/84: 1351 av Gunilla André m. fl. (c) hemställs såvitt nu är i fråga

1. att riksdagen beslutar att som sin mening ge regeringen till känna vad som i motionen anförts om prioritering av insatser mot ungdomsbrottslighet (yrkande 7),

2. att riksdagen beslutar att hos regeringen begära förslag om åtgärder

mot unga lagöverträdare under 15 år i enlighet med vad som i motionen anförts (yrkande 8).

I motion 1983/84: 2974 av Hans Petersson i Röstånga (fp) hemställs

1. att riksdagen beslutar som sin mening ge regeringen till känna vad i motionen anförts angående utvärdering av de i propositionen föreslagna förändringarna,

2. att riksdagen med avslag på propositionen i denna del beslutar anta följande lydelse av 19 § första stycket lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare:

Misstänks ett barn för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd eller länsstyrelse begära prövning hos domstol huruvida barnet begått brottet (bevistalan). Rätt att begära sådan prövning tillkommer också vårdnadshavare för barnet.

I motion 1983/84: 2975 av Lars Werner m. fl. (vpk) föreslås att riksdagen avslår regeringens proposition 1983/84: 187.

Utskottet

Inledning

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) tillsatte år 1979 en arbetsgrupp som bl. a. skulle utreda vilka rutiner som bör tillämpas när misstanke om brott riktas mot den som inte har fyllt 15 år. Gruppen har utarbetat promemorian (BRÅ PM 1982: 3) *De unga lagöverträdarna*. Promemorian har lämnats över till justitiedepartementet.

Den har remissbehandlats. Propositionen bygger på promemorian och remissbehandlingen av den.

Propositionens huvudsakliga innehåll

Bakgrund

Barn under 15 år kan inte straffas för brott. I princip kan de inte heller bli föremål för andra åtgärder av rättsväsendets myndigheter på grund av brott. Ansvar för samhällets åtgärder ligger i stället i första hand på socialtjänsten.

För att socialtjänsten skall kunna bedöma vilken sorts hjälp barnet behöver kan det vara nödvändigt att få klarlagt hur en misstänkt lagstridig handling från ett barns sida har gått till.

Inom socialtjänsten finns inte alltid möjlighet att utreda sådana förhållanden och polisen – som ofta först får del av misstanken – saknar i princip befogenhet att göra utredningen i dessa fall. Vad polisen kan göra är att hålla förhör i särskilt angivna fall, nämligen för att utröna om någon som har fyllt 15 år är delaktig i ett brott eller för att efterforska stöldgods eller om det annars är av särskild vikt att få uppgifter från barnet om gärningen.

Enligt gällande rätt kan åklagare i vissa fall begära rättens prövning huruvida den som är misstänkt för att ha begått brott före 15 års ålder har begått gärningen (bevistalan).

Förslag

I propositionen föreslås att polisen skall få inleda utredning i vissa fall när ett barn misstänks för brott. Det skall få ske, förutom i de fall då förhör får hållas nu, när en utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser beträffande barnet. För dessa fall skall det ankomma på socialnämnden att avgöra om en utredning skall ske eller inte. Innan nämnden tagit ställning får polisen dock förhöra barnet.

Beträffande barn som är under 12 år får enligt förslaget utredning inledas endast om det föreligger synnerliga skäl.

Vid förhör med barn skall om hinder inte möter en företrädare för socialtjänsten närvara.

Polis och åklagare får befogenhet att beträffande lagöverträdare som inte fyllt 15 år använda instituten hämtning och medtagande till förhör samt kvarstannande för förhör enligt 23 kap. rättegångsbalken. Beträffande sistnämnda institut föreslås en tidsbegränsning till tre timmar – mot nuvarande sex timmar – när den som hörs är under 15 år vare sig den hörde är misstänkt för brott eller inte. För fall då det är av synnerlig vikt för utredningen föreslås dock en möjlighet att hålla kvar den hörde ytterligare tre timmar för förhör.

Vidare föreslås en möjlighet för medborgare i allmänhet att gripa ett barn som tas på bar gärning i samband med brott enligt i princip samma regler som gäller då fråga är om en person över 15 år.

Dessutom föreslås att bestämmelserna i rättegångsbalken som rör beslag, husrannsakan och kroppsvisitation under vissa förutsättningar skall kunna tillämpas även på barn under 15 år som misstänks för brott.

Reglerna om bevestalan föreslås också bli ändrade.

I vad mån förslaget kan genomföras inom ramen för de nuvarande resurserna förutsätts bli en fråga som får lösas i den ordning som gäller för polisens prioriteringar i allmänhet.

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 januari 1985.

Allmänna överbäganden

Det händer att barn som inte har fyllt 15 år begår brott utan att det leder till någon åtgärd från myndigheternas sida, trots att man har vetskap om brottet. Att socialnämnden inte gör någonting för barnet kan bero på att den inte har tillräcklig kunskap om brottet för att kunna bedöma vilka åtgärder som är lämpliga. Att rättsväsendets myndigheter inte griper in beror på att barn under 15 år inte kan straffas och att polisen därför i princip inte kan utreda brottet.

En reglering som innebär risk för att det över huvud taget inte sker

någoting från samhällets sida när ett barn har begått ett brott kan kritiseras. Brottslighet från ett barns sida kan nämligen vara ett tecken på att barnet behöver stöd från samhället. Dessutom kan det ligga ett visst värde i att barnet möts av en reaktion som markerar var gränsen går för vad som är socialt acceptabelt.

Den princip som nu gäller är att socialnämnderna normalt har ansvaret för samhällets ingripanden när brott har begåtts av barn under 15 år. Som departementschefen framhåller bör man inte ändra på den principen. Men en ordning som innebär att socialnämnderna – för att få den kunskap om den brottsliga gärningen som behövs för att sätta in rätt sorts hjälp – själva skall ha det fulla ansvaret för undersökningar som har karaktär av brottsutredningar är av flera skäl mindre lämplig.

Den lösning som föreslås i propositionen innebär att socialnämnderna kan få hjälp på så sätt att polisen får inleda en utredning rörande brottet om en sådan utredning kan antas ha betydelse för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för barnet.

Utskottet anser att den lösningen bör godtas. Även i övrigt kan utskottet i stort ställa sig bakom den i propositionen föreslagna lagstiftningen. Utskottet avstyrker bifall till motion 2975 i vilken till stöd för yrkandet om avslag på propositionen förs fram tankar som är helt motsatta dem som den föreslagna ordningen vilar på.

Innan utskottet övergår till att behandla vissa enskildheter i de föreliggande förslagen vill utskottet redovisa ytterligare några principiella överväganden.

De nuvarande reglerna om att polisen i vissa fall får förhöra barn under 15 år finns i förundersökningskungörelsen (1947:948). Förslaget i propositionen innebär att de – med vissa ändringar – ges lagform och jämte de nya reglerna tas in i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Utskottet finner det vara av värde att de hittillsvarande reglerna sålunda förs över till lag.

Det är en grundläggande princip att ingen bör betraktas som skyldig till brott förrän skulden fastställts i behörig ordning. Denna princip kan uppenbarligen inte tillämpas fullt ut när det gäller barn under 15 år. Det skulle ju i vissa fall kunna innebära att socialnämnderna fick sätta in lämpliga stöd- och hjälpåtgärder först sedan barnets skuld fastslagits i sedvanlig straffprocessuell ordning.

Det bör här framhållas att förslaget i propositionen från denna principiella synpunkt inte innebär någon ändring i förhållande till vad som gäller nu. Skillnaden består i att det inte bara är socialnämnderna som skall ta ställning till brottet utan att ansvaret också kommer att ligga på polisen.

Även om det således inte är fråga om något nytt principiellt synsätt är den omständigheten att ett barn redan till följd av socialnämndens och polisens åtgärder kan komma att betraktas som en brottsling ett skäl att mycket noga överväga rutinerna kring det föreslagna förfarandet. Redan

här bör det därför också slås fast att regelsystemet bör tillämpas med försiktighet.

För en sådan omsorg och försiktighet talar också det självklara förhållandet att polisutredningar kan medföra svåra påfrestningar för barnet. Därför måste – som departementschefen understryker – intresset av att en utredning genomförs alltid vägas mot de påfrestningar som utredningen kan medföra för barnet. Innan man inleder en utredning måste man alltså i varje enskilt fall noga pröva om syftet – t. ex. att få underlag för socialnämndens beslut – kräver en så ingripande åtgärd. Barnets mognad och ålder liksom brottets karaktär, styrkan i misstanken och längden av den tid som har förflutit från brottet är givetvis faktorer som måste vägas in.

I de fall en utredning inleds måste – som departementschefen anför – gälla att den aldrig skall drivas längre än som är påkallat med hänsyn till dess syfte. Utskottet delar departementschefens uppfattning att vissa ställningstaganden av rättslig natur som måste göras i samband med förundersökningar i regel inte behöver ske vid utredningar av detta slag. Utskottet vill dock inte utan vidare – som departementschefen – hänföra uppsåtsfrågor till denna kategori ställningstaganden. Om det t. ex. efter en sedvanlig bedömning skulle kunna sägas att ett barn inte har haft uppsåt att begå gärningen och barnet på den grunden inte skulle ha kunnat fällas till ansvar om det varit över 15 år skulle det enligt utskottets mening vara stötande om myndigheterna agerade som om barnet var skyldigt till gärningen.

Som departementschefen framhåller är det av grundläggande vikt att förhören hos polisen anförtros befattningshavare med särskild erfarenhet och fallenhet för uppgiften att hålla förhör med barn. Utskottet utgår från att bestämmelserna härom i förundersökningskungörelsen kvarstår. Vidare är det angeläget att utredningarna handläggs med största skyndsamhet. Vilka organisatoriska åtgärder detta kräver är beroende av lokala förhållanden.

Stöd för barnet vid förhör

Enligt förslaget skall vårdnadshavare och socialnämnden omedelbart underrättas när en utredning har inletts. Underrättelse till vårdnadshavare får dock underlåtas om det finns särskilda skäl mot en underrättelse. I lagförslaget sägs vidare att företrädare för socialtjänsten skall närvara vid förhör om hinder inte möter.

Som tänkbart skäl för att inte underrätta vårdnadshavare anger departementschefen att barnet bestämt motsätter sig det och undersökningsledaren bedömer att underrättelse mer skulle kunna skada än hjälpa barnet. Utskottet vill i anslutning härtill framhålla att det är mycket viktigt att myndigheterna hjälper barnet att få stöd från sina närmaste. Emellertid finns det givetvis situationer då det kan skada barnet om vårdnadshavaren blir underrättad. Man måste dock utgå från att detta endast gäller i rena undantagsfall. Och det är angeläget att de myndigheter som tillämpar

lagstiftningen – då det behövs – i görligaste mån förklarar situationen för barnets närmaste och försöker få dem att ställa upp på barnets sida.

Här kan också erinras om att socialberedningen (S 1980: 07) i ett nyligen avlämnat betänkande (Ds S 1984: 15) Socialtjänstens insatser för ungdomar föreslagit att betydelsen av samverkan med hemmen – såvitt gäller socialtjänsten – skall ytterligare understrykas genom ett tillägg till LUL.

Det är också viktigt att barnet under själva förhöret får stöd av någon vuxen som barnet kan lita på. I första hand är det givetvis en uppgift för vårdnadshavaren att biträda barnet vid förhöret. Här kan också erinras om att det i 23 kap. 10 § rättegångsbalken (RB) föreskrivs att vårdnadshavare bör vara närvarande vid förhör med den som är under 15 år om det kan ske utan men för utredningen.

Dokumentation

Polisen måste givetvis göra vissa anteckningar vid alla utredningar, även sådana som gäller brott av barn. De åtgärder som myndigheterna vidtar och som rör enskilda måste ju, som departementschefen framhåller, dokumenteras på något sätt. Det är en förutsättning för att den enskilde skall kunna få insyn i ärenden som rör honom och för att tillsynsorgan som t.ex justitieombudsmannen och justitiekanslern skall kunna fullgöra sina uppgifter. En besvärsprovning förutsätter också att det överklagade beslutet och underlag för detta finns bevarat.

Å andra sidan kan man enligt utskottets mening inte bortse från att anteckningar hos polisen om brottsmisstankar mot barn kan orsaka barnet skada. Detta gäller särskilt om man har ett system som medger att anteckningar om barnet kan bli en belastning för barnet senare i livet. Man bör alltså försöka hitta en ordning som eliminerar den risken, utan att man för den skull ger avkall på kravet att bl. a. den enskilde och tillsynsmyndigheterna skall ha insyn i ärendet. Utskottet vill här särskilt uttala sin sympati för tanken att föreskriva att uppgifterna skall gallras bort efter en viss, kortare tid.

Personregister med uppgifter om brottsmisstankar mot barn bör enligt utskottets mening inte få föras hos polisen.

Bevistalan

Frågan om den som är under 15 år har gjort sig skyldig till ett brott kan bli prövad av domstol under vissa förutsättningar. Det sker genom ett institut som kallas bevistalan. Reglerna härom innebär följande. Talan får endast föras av åklagare och det får bara ske om det krävs ur allmän synpunkt. Frågan om det krävs ur allmän synpunkt prövas av åklagaren. För att åklagaren skall få anställa talan måste socialnämnden eller länsstyrelsen ha gjort en framställning om det.

Vad domstolen har att ta ställning till är om det är styrkt att barnet har begått gärningen.

Förfarandet inför domstolen är i stort sett detsamma som i brottmålsprocessen.

Åklagares uppgifter i fråga om bevistalan fullgörs av länsåklagare eller, i de tre storstadsdistrikten, av överåklagare eller chefsåklagare (22 och 32 §§ åklagarinstruktionen [1974: 910]). Bevistalan har förekommit mycket sällan.

Syftet med institutet bevistalan, som infördes genom lagstiftning år 1964, är att få fram underlag för ingripande av socialnämnderna. I den proposition som låg till grund för lagstiftningen uttalade departementschefen bl. a. att bevistalan endast torde komma i fråga vid misstanke om gärning av allvarigare beskaffenhet. Genom att ha en dubbel prövning av frågan om bevistalan skall anställas behövde man inte befara något missbruk av institutet. Vidare underströk departementschefen att åklagaren borde iakttäta stor försiktighet för de fall då han fann skälen svagare än vad som skulle ha krävts för åtal om den unge hade fyllt 15 år. Det kunde enligt departementschefen inte komma i fråga att formellt binda det barnavärdande organet vid den uppfattning som uttalas i domen (prop. 1964: 10 s. 166 ff).

I den nu aktuella propositionen föreslås att åklagare skall kunna begära prövning av domstol även efter framställning av vårdnadshavaren. Det skall således inte krävas att socialnämnden eller länsstyrelsen tar initiativ. Däremot skall det fortfarande gälla att talan endast får föras om det – enligt åklagarens bedömning – krävs ur allmän synpunkt. Syftet med ändringen är – som det uttrycks i propositionen – att en vårdnadshavare som är övertygad om barnets oskuld skall kunna utverka att frågan blir prövad av domstol. Åklagaren skall alltså föra talan för att bevisa att barnet inte är skyldigt till en gärning.

I motion 2974 hävdas att vårdnadshavare bör ha en ovillkorlig rätt att få frågan om barnets skuld prövad i domstol, dvs. oavsett om åklagaren anser att det krävs ur allmän synpunkt.

Förslaget i propositionen och förslaget i motionen syftar båda till att göra det möjligt för vårdnadshavaren att få barnet rentvått från en oriktig brottsmisstanke. Det finns enligt utskottets mening i och för sig skäl för tanken att det tillskapas en möjlighet för en vårdnadshavare som är övertygad om att barnet är oskyldigt att få saken prövad. Det är också tänkbart att behovet av att ha en sådan möjlighet blir större än f. n. med hänsyn till de befogenheter polisen nu ges att utreda misstankar om brott av dem som inte uppnått straffbarhetsåldern.

Åklagarens uppgifter är av tradition att föra i bevis att någon är skyldig. Den lösning som föreslås i propositionen innebär att åklagarna får till uppgift att bevisa att någon inte är skyldig. Visserligen ger redan den nuvarande lagtexten utrymme för en sådan negativ talan men det torde inte vara någon tvekan om att det motsatta fallet – en positiv talan – stod i förgrunden för lagstiftaren. Någon belysning av förfarandet vid en negativ

bevistalan – som hittills inte torde ha förekommit – har inte skett heller i detta lagstiftningsärende. Den omständigheten gör att utskottet känner viss tveksamhet inför förslaget i denna del, inte minst mot bakgrund av den ökade användning av institutet bevistalan som kan förutses. Härtill kommer att i princip samma skäl som kan anföras till stöd för en sådan ordning med negativ bevistalan som den nu ifrågavarande kan komma att anföras som skäl för att införa en motsvarande reglering när det gäller misstänkta över 15 år. Och en sådan ordning måste utskottet av principiella och processekonomiska skäl ta avstånd ifrån.

Att ge polisen de föreslagna befogenheterna att utreda brott utan att samtidigt ge vårdnadshavaren viss möjlighet att få frågan om barnets oskuld prövad är dock inte heller tilltalande. Någon annan lösning än att vårdnadshavaren ges rätt att ta initiativ till bevistalan torde inte finnas f. n.

Frågan är då om denna rätt – som föreslås i motionen – skall vara ovillkorlig eller om möjligheten att få till stånd en sådan prövning – som föreslås i propositionen – skall vara avhängig av om åklagaren anser att talan krävs ur allmän synpunkt. Det är lätt att hysa sympati för den lösning som föreslås i motionen. Å andra sidan kan man inte bortse från risken att bevistalan kan komma att väckas när det inte är befogat ur barnets synpunkt. Själva förfarandet kan ju innebära påfrestningar för barnet. Även processekonomiska skäl bör beaktas.

Härtill kommer att frågan om barnets skuld kan bli föremål för prövning av förvaltningsdomstolarna i vissa fall, nämligen när det är fråga om ingripanden enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Och ur praktisk synpunkt torde det vara mest angeläget att en domstolsprövning sker just i de fallen. Att man för vissa situationer öppnar en möjlighet till en parallell prövning i de allmänna domstolarna är uppenbarligen inte lämpligt. Utskottet vill också påminna om möjligheten för vårdnadshavaren att begära överprövning hos riksåklagaren av åklagares beslut att inte väcka talan på grund av att det enligt dennes bedömning inte krävs ur allmän synpunkt.

Vad utskottet nu har anfört leder till att utskottet anser att det skulle föra för långt att ge vårdnadshavaren en ovillkorlig rätt att få till stånd en bevistalan. Utskottet avstyrker alltså bifall till motion 2974 i denna del (yrkande 2) och tillstyrker bifall till propositionen i samma del. Under hänvisning till sin tidigare uttalade tveksamhet vill utskottet i sammanhanget uttala att erfarenheterna av det nya institutets tillämpning får visa om det bör behållas eller undergå jämkningar.

Gripande

Var och en har enligt 24 kap. 7 § andra stycket RB i vissa fall rätt att gripa den som har begått ett brott på vilket kan följa fängelse. Det gäller när brottslingen anträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen. Reglerna om sådant s. k. envarsgripande anses gälla endast om den som

har begått gärningen har uppnått straffbarhetsåldern. I propositionen föreslås att en motsvarande ordning införs beträffande dem som inte har fyllt 15 år. Regleringen föreslås bli intagen i 16 § LUL.

Utskottet har ingen erinran mot det förslaget.

I anslutning till presentationen av detta förslag diskuterar departementschefen den rättsliga karaktären av butikskontrollanters ingripanden mot personer som misstänks för butikstillgrepp. Det förfarande som vanligen tillämpas består i dels en uppmaning att följa med till en avskild lokal, dels en uppmaning att lämna tillbaka stulna varor och att lämna namn och adress, dels en fråga om vederbörande erkänner eller förnekar. Justitiekanslern har uttalat att detta förfarande bör anses vara ett gripande i RB:s mening, s. k. envarsgripande.

En annan ståndpunkt har intagits av stöldutredningen som har tagit upp frågan i betänkandet (SOU 1982: 39) Stöld i butik. Stöldutredningen anser att förfarandet bara innebär att den bestulne utövar sin rätt att "återta stulet gods å färsk gärning", dvs. laga självtäkt. Departementschefen uttalar i propositionen bl. a. att han för sin del anser att förfarandet inte innebär något frihetsberövande eller gripande i RB:s mening.

Utskottet vill endast framhålla att den sålunda diskuterade frågan av principiella skäl inte bör avgöras genom uttalanden av departementschefen eller utskottet i detta lagstiftningsärende som ju inte gäller något av de lagrum som diskussionen avser (jfr JuU 1976/77: 15 s. 6 och FöU 1977/78: 28 s. 24 om uttalanden i lagstiftningsärenden som inte gäller det lagrum som uttalandena avser). Huruvida en lagändring behövs saknar utskottet underlag att bedöma. Utskottet utgår från att frågan om behovet därav övervägs ytterligare inom regeringskansliet.

Utvärdering m. m.

Att minska ungdomsbrottsligheten är en synnerligen angelägen uppgift. Särskilt viktigt är det att förebygga att de allra yngsta hemfaller till brottslighet. Genom den föreslagna reformen får myndigheterna nya möjligheter att gripa in mot lagöverträdare som inte har fyllt 15 år. Den har alltså en mycket viktig uppgift att fylla. Det angelägna i att reformen i praktiken får en sådan tillämpning att unga lagöverträdare ges bästa möjliga hjälp att avhålla sig från nya brott kan inte nog understrykas. När det gäller ny lagstiftning – särskilt på ett tidigare oreglerat område – måste man alltid räkna med att det efter en tids tillämpning kan visa sig att bestämmelserna bör ändras på något sätt. När det gäller en lagstiftning som har en så viktig funktion att fylla som denna bör det därför finnas en beredskap för att få tillstånd sådana ändringar utan onödig tidsutdräkt. På grund härav bör tillämpningen av det nya regelsystemet följas noga och reformen bör – som föreslås i motion 2974 – utvärderas så snart tillräcklig erfarenhet vunnits.

Bland de frågor som bör uppmärksammas särskilt vid utvärderingen bör nämnas frågan om lämpliga rutiner för att ge barnet stöd och hjälp vid

själva förhörssituationen, frågan om polisens dokumentation och – som angetts i det föregående – möjligheten för vårdnadshavaren att få barnet rentvått från brottsmisstanke. Självklart måste också mera allmänt uppmärksammas olika former och rutiner för samarbetet mellan polisen och socialtjänsten.

Det bör ankomma på regeringen att bestämma i vilka former utvärderingen skall ske och hur resultatet skall redovisas.

Vad utskottet med anledning av motion 2974 (yrkande 1) har anfört om en utvärdering bör riksdagen ge regeringen till känna som sin mening.

Motioner väckta under allmänna motionstiden

Utredning av brott av barn

I motion 1152 efterlyses ett system av i stort sett det slag som föreslås i propositionen. Ett liknande yrkande finns i motion 1351 (yrkande 8). Motionsönskemålen får anses tillgodosedda genom vad som förekommit i detta ärende. Utskottet avstyrker därför bifall till yrkandena.

Prioritering av insatser mot ungdomsbrottsligheten

I motion 1351 begärs också att det – jämsides med prioriteringen av insatserna mot narkotikabrottsligheten, den ekonomiska brottsligheten och våldsbrottsligheten – sker en prioritering av samhällets insatser mot ungdomsbrottsligheten.

Förra året behandlade utskottet en motion med samma yrkande och samma motivering. Utskottet uttalade då bl. a. att det är angeläget att arbetet med att komma till rätta med ungdomsbrottsligheten ägnas stor uppmärksamhet av alla de samhällsorgan som har ett ansvar på området. Utskottet ansåg dock att det i detta hänseende inte fanns anledning att utpeka samhällssektorer inom vilka insatserna måste prioriteras särskilt. När det gäller rättsväsendets myndigheter fann utskottet det inte nödvändigt att riksdagen gjorde något uttalande om att insatserna mot ungdomsbrottsligheten borde prioriteras utöver vad som redan skedde hos dessa myndigheter.

Utskottet avstyrkte bifall till motionen (JuU 1982/83: 35). Riksdagen följde utskottet.

När frågan om prioritering av samhällets åtgärder mot ungdomsbrottsligheten nu återkommer saknar utskottet anledning att göra annan bedömning än förra året. Utskottet vill dock tillägga att socialnämnderna och polisen genom den reform som föreslås i propositionen får möjlighet att pröva nya sätt att angripa ungdomsbrottsligheten. Utskottet vill också, i likhet med departementschefen, anföra att utskottet tror att det på sikt kan visa sig lönsamt att satsa på åtgärder från polisens sida när det gäller brott av minderåriga. Vad det handlar om är ofta att på ett tidigt stadium söka bryta en utveckling, som annars med tiden kan bli dyrbar både för den enskilde och samhället.

Med dessa yrkanden avstyrker utskottet bifall till motion 1351 i denna del (yrkande 7).

Underrättelse till vårdnadshavare om brottsmisstanke

I motion 954 efterlyses en bestämmelse av innebörd att då någon som uppnått straffbarhetsåldern men är under 18 år underrättas om misstanke om brott skall även den som har vårdnaden om honom underrättas.

Då en förundersökning har kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet, skall han, då han hörs, underrättas om misstanken (23 kap. 18 § RB). Någon regel om att vårdnadshavaren skall underrättas om brottsmisstanken finns inte.

Däremot finns regler som innebär att vårdnadshavaren blir underrättad om rättegången. I 21 kap. 1 § RB föreskrivs beträffande misstänkta som är omyndiga att rätten om det med hänsyn till brottets beskaffenhet eller eljest finnes erforderligt skall höra den som har vårdnaden om honom. Denne får också föra talan för den omyndige. I 9 § LUL föreskrivs att den som är under 18 år inte får dömas till fängelse eller skyddstillsyn med mindre den som har vårdnaden om honom blivit hörd i målet där så lämpligen kunnat ske.

Här kan också nämnas att Stockholms tingsrätt i ett remissyttrande över ett betänkande om offentliga försvarare har föreslagit att vårdnadshavare skall vara skyldiga att närvara vid rättegången. Dåvarande departementschefen uttalade i sammanhanget att han ansåg att vissa skäl talade för att vårdnadshavare i de avsedda fallen skall vara skyldig att närvara vid rättegången. Frågan var dock, anförde han vidare, komplicerad och fick tas upp i samband med andra ändringar i LUL (prop. 1983/84: 23 s. 19 f).

När det gäller nu gällande och i propositionen föreslagna regler om underrättelse m. m. till vårdnadshavare för misstänkta under 15 år hänvisar utskottet till framställningen under rubriken Stöd för barnet vid förhör (s. 10f).

Vad utskottet i det avsnittet uttalat om vikten av att vårdnadshavaren ger sitt stöd till barnet och om att myndigheterna – då det behövs – bör hjälpa barnet i detta avseende gäller givetvis också den ålderskategori som avses i motionen. Detta talar för att polisen borde underrätta vårdnadshavaren i samband med förundersökningen. Å andra sidan kan man inte heller när det gäller dessa ungdomar utesluta att det finns situationer då en underrättelse skulle göra mera skada än nytta. Utskottet anser sig därför inte kunna förorda att man inför en undantagslös regel om att underrätta vårdnadshavaren i samband med förundersökningen. Enligt utskottets mening bör frågan övervägas närmare. Utskottet utgår från att så sker i samband med den utvärdering som utskottet har föreslagit i det föregående eller i annat lämpligt sammanhang. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion 954.

Övrigt

Utöver vad som framgår i det föregående föranleder propositionen eller motionerna inget uttalande av utskottet.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *avslag på proposition 1983/84: 187*
att riksdagen avslår motion 1983/84: 2975,
2. beträffande *bevistalan*
att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2974 i denna del (yrkande 2) antar 19 § i det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare,
3. att riksdagen antar det under moment 2 nämnda lagförslaget i den mån det inte omfattas av utskottets hemställan ovan,
4. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,
5. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1976: 371) om behandlingen av häktade och anhållna m. fl.,
6. beträffande *utvärdering*
att riksdagen med anledning av motion 1983/84: 2974 i denna del (yrkande 1) ger regeringen till känna vad utskottet anfört,
7. beträffande *utredning av brott av barn*
att riksdagen avslår motion 1983/84: 1152 och motion 1983/84: 1351 i denna del (yrkande 8),
8. beträffande *prioritering av insatser mot ungdomsbrottslighet*
att utskottet avslår motion 1983/84: 1351 i denna del (yrkande 7),
9. beträffande *underrättelse till vårdnadshavare om brottsmisstänke*
att riksdagen avslår motion 1983/84: 954.

Stockholm den 13 november 1984

På justitieutskottets vägnar

LISA MATTSON

Närvarande: Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Ulla-Britt Åbark (s), Lars-Erik Lövdén (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Hans Göran Franck (s), Inger Wickzén (m) och Elving Andersson (c).

Reservationer

1. Bevistalan (mom. 2)

Hans Petersson i Röstånga (fp) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 12 med "Förslaget i" och slutar på s. 13 med "undergå jämkningar" bort ha följande lydelse:

Förslaget i propositionen och förslaget i motionen syftar båda till att göra det möjligt för vårdnadshavaren att få barnet rentvått från en oriktig brottsmisstanke. Som framgår av vad som tidigare har sagts är skillnaden mellan förslagen den att regeringsförslaget innebär att vårdnadshavarens möjligheter att få till stånd en talan blir avhängig av åklagarens bedömning medan motionsförslaget innebär att vårdnadshavaren får en ovillkorlig rätt att få till stånd en talan.

Genom de i propositionen föreslagna reglerna om att polisen skall få utreda brott av barn under 15 år skapas ett system som i realiteten innebär att bedömningen av om ett barn har gjort sig skyldig till ett brott kommer att ligga på polisen. Det är uppenbart att barnet kan vållas stora skador om polisens bedömning är felaktig. Att införa ett system som har den innebörd som nu har beskrivits utan att samtidigt ge vårdnadshavaren en ovillkorlig rätt att begära rättens prövning av barnets skuld är enligt utskottets mening inte rimligt eller lämpligt.

Principiella synpunkter talar också för denna ståndpunkt. Utskottet har i det föregående framhållit att det är en grundläggande princip att ingen bör betraktas som skyldig till ett brott förrän skulden fastställts i behörig ordning, men att denna princip inte kan tillämpas fullt ut när det gäller barn under 15 år. Att man måste ge avkall på en sådan fundamental princip talar också enligt utskottets mening för ståndpunkten att vårdnadshavaren bör ges en ovillkorlig rätt att få barnet rentvått från en felaktig brottsmisstanke; endast om man gör det uppfylls i någon mån de rättsprinciper som i detta avseende gäller för vuxna.

Utskottet anser alltså att den lösning bör väljas som föreslås i motion 2974 och att propositionen bör avslås i denna del.

dels att utskottets hemställan under moment 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande bevistalan

att riksdagen med anledning av proposition 1983/84:187 och motion 1983/84:2974 i denna del (yrkande 2) antar 19 § i det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare med den ändring att paragrafen erhåller följande som *Utskottets förslag* betecknade lydelse:

*Regeringens förslag**Utskottets förslag*

19 §

Misstänks ett barn för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för barnet, begära prövning hos domstol. Huruvida barnet begått brottet (bevis talan).

Misstänks ett barn för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd eller länsstyrelse, begära prövning hos domstol. Huruvida barnet begått brottet (bevis talan). Rätt att begära sådan prövning tillkommer också vårdnadshavare för barnet.

Vid bevis talan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket är stadgat fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 17 §. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1 § rättegångsbalansen skall statsverket stå för.

2. Underrättelse till vårdnadshavare om brottsmisstanke (mom. 9)

Hans Petersson i Röstånga (fp) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 16 som börjar med "Vad utskottet" och som slutar med "motion 954" bort ha följande lydelse:

Vad utskottet i det avsnittet uttalat om vikten av att vårdnadshavaren ger sitt stöd till barnet och att myndigheterna — då det behövs — bör hjälpa barnet i detta avseende gäller givetvis också den ålderskategori som avses i motionen. Nuvarande ordning innebär att vårdnadshavaren inte alls blir underrättad om brottsmisstanken eller att det sker på ett sent stadium av det rättsliga förfarandet. Eftersom det givetvis händer att barn som är misstänkta för brott drar sig för att berätta om det för sina föräldrar kan det inträffa att barnet inte får det stöd det behöver och säkert innerst inne vill ha under väntan på rättegången. För att råda bot på detta anser utskottet att det bör införas en regel om att även vårdnadshavaren skall underrättas om brottsmisstanke. Regeln bör vara utformad så att underrättelsen kan ges på ett sådant sätt som i varje enskilt fall bedöms gagna barnet bäst.

Enligt utskottets mening bör riksdagen, som föreslås i motion 954, hos regeringen begära ett lagförslag av nu beskrivet innehåll.

dels att moment 9 i utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

9. beträffande underrättelse till vårdnadshavare om brottsmisstanke

att riksdagen med bifall till motion 1983/84:954 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i denna del.

Särskilt yttrande

Prioritering av insatser mot ungdomsbrottslighet (mom. 8)

Gunilla André (c) och Elving Andersson (c) anför:

Det är med tillfredsställelse som vi konstaterar att regeringen nu har lagt fram förslag om ett system för utredning av brott av barn; vi har i motion 1351 efterlyst en ordning som ger möjlighet till sådana brottsutredningar och vi är i allt väsentligt nöjda med förslaget.

Samtidigt vill vi särskilt framhålla vikten av att man på ett tidigt stadium ingriper mot barn och ungdomar som begår brottsliga handlingar för att på så sätt söka vända en brottslig bana redan i begynnelsen. För att komma till rätta med brottsutvecklingen på sikt är det enligt vår mening mycket väsentligt att sätta in insatser redan mot ungdomskriminaliteten.

Vi anser oss kunna utgå från att den nya lagstiftningen i sig kommer att medföra en ökad satsning på bekämpande av brott av ungdomar. Vi förväntar oss även att den nya organisationen av polisväsendet kommer att verka i samma riktning. Vid sådana förhållanden avstår vi nu från att vidhålla kravet på ett riksdagsuttalande om prioritering av kampen mot ungdomsbrottsligheten och avvaktar den fortsatta utvecklingen på området.